

«مطالعات جامعه‌شناسی»

سال ششم، شماره بیست و یکم، زمستان ۱۳۹۲

ص ص ۱۴۳-۱۲۵

دانش بومی کاربرد اجزاء درخت بلوط در عشایر رستم

جلال یوسفی^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۷/۱۹

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۴/۱۰/۳۰

چکیده

علی‌رغم نیاز روز افزون جوامع روستایی و عشایری به کاربرد تکنولوژی‌های جدید، پذیرش این تکنولوژی در روستاها بسیار کم است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که علت این عدم پذیرش تناسب نداشتن تکنولوژی با شرایط محیطی روستاهاست. دانشمندان معتقدند که برای پذیرش این دانش، باید به دانش بومی متوسل گردید. این مقاله سعی دارد یک جنبه از این دانش را بررسی کند.

در این تحقیق با روش میدانی به بررسی دانش بومی کاربرد اجزاء درخت بلوط در طایفه رستم از ایل ممسنی فارس پرداخته شده است. در این تحقیق، بخشی از مناطق قلمرو طایفه رستم ایل ممسنی فارس انتخاب گردید و از بین آن مناطق نیز، روستاهایی که دارای دانش بومی غنی‌تر در استفاده از بلوط بودند، انتخاب گردیدند و از این میان با روش نمونه‌گیری گلوله برفی، افراد مورد مطالعه انتخاب شدند. در این تحقیق از تکنیک‌های مشاهده مشارکتی، مشاهده آزاد و مصاحبه نیمه‌ساختار یافته استفاده شد و در برخی موارد به ناچار، از اسناد نیز بهره برده شد. در این تحقیق مشخص شد که در منطقه مورد مطالعه از یک‌سو، با توجه به نظریه نوسازی مبنی بر مابینت دانش بومی و توسعه، دانش بومی در دوران‌هایی که حاکمیت داشته، نه تنها مابینتی با آن نداشته و به عنوان یک مانع به حساب نمی‌آمده است؛ بلکه از پایداری در توسعه نیز برخوردار بوده است. نمود آن استفاده مردم از فرآورده‌های بلوط در بخش‌های متعدد از زندگی خود بوده‌اند و سال‌های سال با این درخت زیست کرده‌اند، اما ورود برنامه‌های مربوط به نوسازی، موجب تغییرات اساسی در ساختارهای جامعه مورد مطالعه، با تغییر سبک زندگی منطقه مورد مطالعه، بهره‌برداری از دانش بومی نیز رو به ضعف رفته است.

واژگان کلیدی: دانش بومی، بلوط، بلوط ایرانی، تانن، جفت و نوسازی.

E-mail: yousefi1442@gmail.com

۱. مدرس دانشگاه، پژوهشگر مسایل روستایی، عشایری و دانش بومی.

مقدمه

با وجود پیشرفت فن‌آوری‌های نو در زمینه‌های متعدد کشاورزی و دامداری و عرضه به جامعه و استفاده از این تکنولوژی‌ها در جوامع شهری، در روستاها و مناطق عشایری این تکنولوژی از اقبال چندانی در پذیرش از سوی مردم برخوردار نبوده است و «در بررسی‌های به عمل آمده در نقاطی از دنیا چنین بر می‌آید که علم و معرفت دانشمندان غربی رو به تحلیل رفته است» (چمبرز، ۱۳۷۶: ۹۸). و تجربه‌های موجود بیانگر این واقعیت است که فن‌آوری‌های ارائه شده به جوامع روستایی، به طور کلی کاربرد قابل قبولی در بین روستاییان ندارند و از نرخ عدم پذیرش بالایی برخوردارند. از آنجا که فن‌آوری جدید بیرون از روستا به وجود آمده و از نظر شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اقلیمی تفاوت زیادی با شرایط جامعه بومی دارد؛ بنابراین، پایین بودن نرخ پذیرش این فن‌آوری و ناکارایی ضمنی آن‌ها اجتناب ناپذیر است. به همین منظور، برای افزایش کارایی و تقویت جنبه‌های کاربردی فن‌آوری‌های ارائه شده به جوامع روستایی، استفاده از دانش بومی این جوامع می‌تواند راه‌گشا باشد.

توجه به دانش بومی^۱ به عنوان دانشی که حاصل تجربیات چند هزار ساله است و در روند زمان با عمل سرشته گردیده است؛ در توسعه روستایی عاملی مهم به حساب می‌آید. مصلحین روستایی به عنوان کسانی که در امر توسعه روستایی دخیل‌اند، اگر بتوانند در فرآیند برنامه‌ریزی روستایی، جهت توسعه آن به این دانش که ریشه در محل دارد و با ساختارهای روستا سرشته است، توجه نمایند؛ می‌توانند گام‌های موثری در توسعه روستایی بردارند. دانش بومی جنبه‌های مختلفی دارد. از این جنبه‌ها می‌توان به دانش بومی کشاورزی، بهداشت و درمان، دامداری و دامپروری، صنایع، زبان‌شناسی، زنبورداری و طیور، جنگل و مرتع، کشاورزی، صنعت و حرفه و امور غیرحرفه‌ای اشاره کرد (یوسفی، ۱۳۹۰: ۲۳).

مردم بومی از استعدادها و توانایی‌های خاصی در خصوص شناخت و نحوه استفاده از این جنبه‌ها برخوردارند و این دانش را طی سالیان دراز و با آزمایش عملی به دست آورده‌اند. به عنوان مثال؛ می‌توان از دانش مردم در استفاده از اجزاء درخت بلوط ایرانی نام برد.

در این تحقیق، هدف کلی، آشنایی با نحوه استفاده مردم طایفه رستم از ایل ممسنی استان فارس از بلوط ایرانی و کاربردهای آن در دانش بومی آنان است. که برای دستیابی به این هدف، بایستی اهداف جزئی‌تری را نیز مورد بررسی قرار داد که به شرح زیر است:

بررسی دانش بومی از منظر اندیشمندان این دانش در ابعاد مفهوم و ویژگی‌ها، بررسی سابقه دانش بومی استفاده از گیاه بلوط، بررسی دانش بومی استفاده از بلوط در منطقه مورد مطالعه و سوال‌های این

چینی به ذهن متبادر می‌شود که:

دانش بومی چیست و مشخصات آن کدامند؟

^۱ Indigenous Knowledge

دانش بومی بلوط چیست و دارای چه بخش‌هایی است؟
چه کاربردهایی از دانش بومی در زمینه اجزاء درخت بلوط در طایفه رستم از ایل ممسنی فارس وجود دارد؟

در طول دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ میلادی، با توجه به نظریه نوسازی، به دانش بومی به عنوان یک مانع ناکارآمد و مطلق برای توسعه می‌نگریستند. در این نظریه، با پیروی از الگوهای دوتایی پارسنز، یکی از این مقولات تقسیم‌بندی «سنت-مدرن» است، که معتقد است هر چه سنتی است با نوآوری و تجدید میابین است. اما در حال حاضر دانش بومی به طور فزاینده‌ای به عنوان یک منبع اساسی با ارزشی به رسمیت شناخته شده است. در واقع این دانش به عنوان پاسخ به شکست تئوری‌های بزرگ توسعه توسط کشورهای بزرگ قد علم کرده و از جمله راه‌حل‌های فنی‌گرا مربوط به اکثریت دهقانان و کشاورزان کوچک برای چشم‌انداز تغییر از دهه‌های قبل در جهان است (Agrawal, 1995: 413).
بنابراین بایستی گفت که؛ دانش بومی، بدون هزینه و در دسترس بوده و از نظر اقتصادی نیز مقرون به صرفه است (یوسفی، ۱۳۹۲: ۹).

پیشینه تحقیق

وارن^۱ دانش بومی را دانش محلی می‌داند که منحصر به یک فرهنگ مشخص و یا جامعه معین است. دانش بومی با دانش علمی که توسط دانشگاه‌ها و مجامع علمی و تحقیقاتی ایجاد شده است؛ تفاوت دارد. این دانش، مبنایی برای تصمیم‌گیری‌های محلی در زمینه کشاورزی، بهداشت، تهیه و تبدیل مواد غذایی، آموزش، مدیریت و منابع طبیعی و فعالیت‌های متعدد دیگری در سطح جوامع روستایی است (کریمی، ۱۳۸۳: ۴۷).

لیونبرگر و گوین^۲ دانش بومی^۳ را دانشی می‌دانند که کشاورزان آن را به کمک تجربه خود، آموخته و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کنند. این دانش به تدریج رشد کرده، در طول زمان مورد آزمایش قرار گرفته و با محیط سازگار شده است (Lionberger & Gwin, 1991).

یوسفی (۱۳۹۰) دانش بومی، دانشی است که طی زمان در یک جامعه با توجه به فرهنگ خاص آن شکل گرفته و مبتنی بر تجربه، آزمون عملی و غیررسمی است که به صورت شفاهی و سینه به سینه به نسل حاضر منتقل شده است (یوسفی، ۱۳۹۰: ۳۰).

1. warren

2. Lionberger and Gwin

3. Context of Indigenous Knowled

آت^۱: دانش بومی را در تمام فرهنگ‌های محلی عنوان می‌کند که از تعامل میان مردم و محیط در زمینه‌هایی مانند کشاورزی، صیادی، طبابت، مدیریت، منابع طبیعی و مهندسی حاصل می‌شود. نظام‌های دانش محلی بیانگر گذشته و تجارب مردم، روابط اجتماعی و نظام‌های تبادل اطلاعات میان آن‌ها بوده که می‌تواند بیشترین نقش را در نظام‌های تولیدات کشاورزی ایفا کند (رضوی، ۱۳۸۴: ۲۳).

در مورد ویژگی‌های دانش بومی نظر اندیشمندان این رشته به طور خلاصه در ادامه خواهد آمد: خصوصیتی چون انباشته بودن^۲، پویا بودن^۳، همه‌گیر بودن، سرشته بودن با فرهنگ بومی (Grenier, 1998)، محلی بودن، ضمنی و غیرمدون بودن، انتقال به صورت شفاهی، تجربی است تا تئوری، فرا گرفته شده از طریق تکرار، تغییر مداوم (شریف‌زاده و همکاران، ۱۳۸۲: ۴۲)، کل نگر، به سرعت در حال نابودی است، عملی است (عمادی و دیگری، ۱۳۷۸)، بر پایه تجربه بودن، مبتنی بر آزمون و خطا (زارع و دیگری، ۱۳۸۱: ۵۲)، عمومی‌گرا بودن، تلفیق کردن فرهنگ و اعتقادات دینی، و در نهایت آن‌که نظام‌های دانش بومی، کمترین خطرپذیری با بیشترین سوددهی را ترجیح می‌دهند (Evelyn, 1995).

سازمان ملل متحد^۴؛ سازمانی تحت عنوان برنامه زیست محیطی سازمان ملل^۵، با علامت اختصاصی UNEP دارد که در زمینه‌های متعدد به بررسی این دانش می‌پردازد و در حال حاضر چکیده نتایج را در سایت خود می‌گذارد. از جمله بررسی‌های انجام گرفته توسط این نهاد می‌توان به: تغییرات آب و هوایی، مبارزه با بحران‌ها، فجایع و بلایای طبیعی، مدیریت اکوسیستم، مواد شیمیایی و فاضلاب، بهره‌وری منابع و ... اشاره کرد. همچنین تحقیقات دیگری در این خصوص انجام شده است از جمله:

دانش بومی و توانمندسازی، بررسی توسعه روستایی از درون: این مقاله توسط دیوید. دبلیو جی گئو^۶ نوشته شده است. این مقاله با بررسی شواهدی از شکست دانش نوین، در باره برنامه‌های منطقه‌ای، معتقد به توانمندسازی توسعه از درون است که این کار را با دانش بومی امکان پذیر می‌داند. این مقاله در سال ۱۹۹۸ به چاپ رسیده است (gegeo, 1998).

استفاده از دانش بومی به وسیله زنان در اجتماعات روستایی نیجریه: این تحقیق که به وسیله ام. اتوکون ول و آیان بود^۷ از آفریقا در ژوئیه ۲۰۰۸ صورت گرفته است، به نقش زنان

^۱. Att

^۲. Cumulative

^۳. Dynamic

^۴. United Nations

^۵. United Nation Environment Program

^۶. W, Ggeo

^۷. Olatokun Wole M& Ayanbode

در برخورد با دانش بومی در عرصه‌های متعدد در اجتماعات روستایی کشور نیجریه پرداخته است (Wole & Ayanbode, 2008).

دانش بومی و توسعه پایدار: توسط مروین کلاکستون^۱ صورت گرفته است. در این تحقیق آمده است که تنوع زیستی، دانش بومی و توسعه پایدار، بسیار نزدیک به هم و مرتبط هستند. سیستم‌های دانش بومی، مخزن دانش از گونه‌های مختلف حیوانات و گیاهان در روی زمین هستند. برداشت متناسب از این گونه‌ها بر اساس ساختار موجود، ضمن حفاظت از این گونه‌ها از ضربه مواد شیمیایی به زمین و زیست محیط کم می‌کند (Claxton, 2010).

نقش دانش و نوآوری بومی در ایجاد حاکمیت مواد غذایی در بین مردم «اونیدا ویسکانسین» نویسنده این موضوع، جنیفر ماری وازکوز^۲ است. این کتاب که در سال ۲۰۱۱ منتشر شده است، در باره نوآوری‌های مردم بومی در زمینه‌های متعدد در رابطه با جنگل و مرتع در دنیا، به خصوص در آمریکای لاتین و برخی از کشورهای آفریقایی است (Vasquez, 2011).

دانش بومی در کشاورزی پایدار و توسعه روستایی: نویسندگان این کتاب مایکل وارن و کریستین کاشمن^۳ هستند. این نوشته از سری نوشته‌های سازمان محیط زیست بین المللی است که در باره دانش بومی در کشاورزی پایدار و توسعه روستایی نوشته شده است. این نوشته دارای چندین مقاله است که هر کدام به صورت مجزا به موضوع می‌پردازند (Warren & Kashman, 1988).

فرهنگ به عنوان یک کلید بعد از توسعه پایدار: این تحقیق، توسط نانسی داکسبوری و الین جیلت در فوریه ۲۰۰۷، با پشتیبانی از چند سازمان در کانادا انجام شده است. نویسندگان در این تحقیق به بررسی مفاهیم، عناوین و مدل‌های دانش بومی می‌پردازند و بر کارآمدی دانش بومی در امر توسعه و برنامه‌ریزی توسعه‌ای تاکید می‌کنند (Duxbury & Gillette, 2007).

ایران نیز، در باره دانش بومی، پژوهش‌های فراوانی صورت گرفته است از جمله: جواد صفی‌نژاد: آبیاری سنتی و قنات‌ها (۱۳۶۸) و (۱۳۷۳)، مرتضی فرهادی: وارهِ (۱۳۸۶)، مال؛ تعاونی‌های سنتی (۱۳۷۹)، فرهنگ یاری‌گری در ایران (۱۳۷۳)، اشرقی: دانش بومی و برنامه‌ریزی توسعه (۱۳۷۷)، امان‌اللهی بهاروند: کوچ‌نشینی در ایران (۱۳۶۷)، گروسی (۱۳۷۹)، شاه حسینی: آیین چوپانی و آب‌دهی در مرتع (۱۳۸۴)، وثوقی: شیوه غارس و مالکی (۱۳۸۶)، یوسفی: دانش بومی استفاده از بلوط (۱۳۸۳)، دانش بومی با تاکید بر جامعه روستایی ایران (۱۳۹۰)، دانش بومی «مجموعه مقالات» (۱۳۹۲) و ده‌ها پژوهشگر دیگر، که در زمینه دانش بومی کار کرده‌اند.

1. Mervyn Claxton

2. Jennifer Marie Vazquez

3. Michael Warren And Kristian Cashman

پیشینه تحقیق پیرامون بلوط

از بین دانشمندانی که بلوط‌ها را مورد مطالعه قرار داده‌اند Camus دانشمند فرانسوی است که در سال‌های ۳۸-۱۹۳۶ به تهیه منوگرافی گونه‌ها و واریته‌های بلوط جهان و از جمله ایران پرداخت. زهری دانشمند اسرائیلی نیز در سال ۶۳-۱۹۶۱ مطالعاتی در باره بلوط‌های ایران منتشر ساخت. آقای جوانشیر نیز در سال ۱۹۶۷ گونه‌های موجود ایران را مورد مطالعه قرار داد.

مطاله دیگری توسط دو دانشمند شوروی به نام‌های Menitsky و Browicz در سال‌های ۱۹۷۱ در فلورا پراسیکا منتشر ساخته و تغییرات زیادی در گونه‌های قبلی داده است ولی در همان حدود باقی‌مانده و نسبت به استفاده از بلوط و... اشاره نشده است (یوسفی، ۱۳۸۲).

دکتر حبیب‌الله ثابتی نیز ضمن مطالعات گونه‌های آذربایجان و سردشت، چند گونه جدید را جمع‌آوری نموده است. این مطالعه نیز در حد مونوگرافی باقی‌مانده است. البته دکتر ثابتی در کتاب «جنگل‌های ایران» ضمن بر شمردن خصوصیات کلی بلوط چند سطری پیرامون وضعیت اکولوژیکی آن نوشته است.

مطالعات پراکنده‌ای نیز سال‌های گذشته صورت گرفته که نتایج آن به صورت کنفرانس، مقاله و پایان‌نامه در بعضی محافل ارائه گردیده است. از این دسته به مواردی اشاره می‌گردد.

مهرداد بیگی اقدام به جمع‌آوری مقالات ارائه شده در سمیناری در یاسوج در سال ۱۳۶۱ نموده تحت عنوان «نگاهی به اوضاع طبیعی و کشاورزی استان کهگیلویه و بویر احمد» (سخنرانی در سمینار کاربرد بلوط در تغذیه دام و صنایع). این کتاب شامل یک طرح پیشنهادی تهیه مواد غذایی دام و طیور از میوه بلوط در استان کهگیلویه و بویر احمد و نیز مقالاتی است که پیرامون استفاده از بلوط در تغذیه دام و طیور و هم‌چنین استفاده از اجزا بلوط و تانن آن در چرم‌سازی و... نیز تجزیه شیمیایی بلوط ایرانی و امکان استفاده از آن است.

آقای کریم جوانشیر در سال ۱۳۴۹ در نشریه شماره ۱۷ دانشکده منابع طبیعی طبقه‌بندی جدیدی به گونه‌های بلوط داده است (متوسلیان).

در بعد پایان‌نامه نویسی نیز کارهایی صورت پذیرفته که هرچند موضوعات آن‌ها در راستای گیاه‌شناسی بلوط می‌باشد ولی به طور مختصر به چند پایان‌نامه اشاره می‌رود.

۱. فروغ احمدی (بررسی عوامل بیماری‌زای ملخ بال کوتاه ایرانی در استان کهگیلویه و بویر احمد).

۲. رسول علی اشرافی پور (بررسی و تعیین مناسب‌ترین ابعاد شبکه آماربرداری و سطح قطعه نمونه در جنگل‌های بلوط ممرزستان «منطقه لوه»).
۳. علی محمد پورعسکری (تعیین بهترین تراکم کشت بذر گونه‌های افرا «پلت» و بلوط «بلند مازو»).
۴. جواد ترکمن (آنالیز مواد استخراجی پوست پنج‌گونه از درختان پهن‌برگ ایرانی).
۵. محمدحسین توکل (کاربرد عکس‌های هوایی به منظور بررسی‌های کمی در جنگل‌های غرب ایران «منطقه نوژیان»).
۶. اصغر حجگزار (تاثیر باکتری Berliner بر روی جوانه خوار بلوط Linne و مقایسه آن با سموم شیمیایی).
۷. علی‌اصغر دردایی (بررسی تاثیر Lepion و Dimilin بر روی لاروهای دم قهوه‌ای بلوط Lymantridae و Lep (L.) ... در شرایط گلخانه‌ای).
۸. داود درگاهی (بررسی خصوصیات مرفولوژیک و جنگل‌شناسی بلوط در ارتفاعات مختلف «جنگل‌های منطقه گرگان»).
۹. حبیب دهقان منشادی (مطالعه و بررسی امکان افزایش عمر مفید تراورس‌های راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران).
۱۰. غلامرضا عرفانیان (بررسی امکان تکثیر رویش «قلمه» سه‌گونه درختان جنگلی افرا پلت-نمدار-بلوط بلند مازوی جنگل‌های زرین‌علی‌آباد کتول).
۱۱. علیرضا عشوری (تدوین برنامه خشک کردن چوب بلوط «به ضخامت ۲۵ میلی‌متر»).
۱۲. اصغر فلاح (مقایسه نمونه‌برداری با قطعات نمونه دارای مساحت ثابت و قطعات نمونه دارای مساحت تغییر «رلاسکوب» در جنگل‌های بلوط شمال «لوه گرگان»).
۱۳. خدیجه کیارستمی (تانن‌ها در کشت بافت و گیاه بلوط).
۱۴. محمود متوسلیان (اندازه‌گیری مواد مغز دانه بلوط و بررسی ارزش غذایی و دارویی).
۱۵. ناصر مهاجر (بررسی وضعیت حیات طبیعی بلوط بلند مازو در طرح جنگل‌داری لوه).
۱۶. رضا موسوی (بررسی و تعیین قطر و سن بهره‌برداری اقتصادی بلوط «بلند مازو» طرح جنگل‌داری).
۱۷. حیدر میرزایی (تاج پوششی جنگل بر زیر اشکوب مرتعی در جنگل‌های بلوط غرب «کرمانشاه»).
۱۸. بابک نصرتی (بررسی مقایسه‌ای کامپیوم بخش سالم با بخش سرطان بلند مازو).
۱۹. مسعود یوسفی (بررسی اثر تعرضات انسان و دام بر ساختار جنگل‌های بلوط یاسوج «منطقه پاتاوه»).

۲۰. دانش بومی استفاده از بلوط در شهرستان ممسنی پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد توسعه روستایی جلال یوسفی در دانشگاه تهران در سال ۱۳۸۲ نیز موردی در باره بلوط است.
۲۱. کار دیگری درباره بلوط کتاب جامعه‌شناسی بلوط است که در سال ۱۳۹۲ توسط جلال یوسفی و محمدمهدی یوسفی منتشر شده است.

مبانی نظری تحقیق

مبانی نظری در این تحقیق به طور خاص، نظریه نوسازی است. اصطلاح نوسازی^۱ برای تحلیل مجموعه پیچیده‌ای از تحولاتی که در همه زمینه‌ها، برای انتقال از جامعه سنتی و کشاورزی به جامعه صنعتی رخ می‌دهد، به کار برده می‌شد. نوسازی شامل تحولات در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و روانی است. این دیدگاه نظری، در دهه ۱۹۵۰ میلادی، با توجه به تحولات جهانی بر سر کار آمد و یکی دو دهه میدان‌دار بود. اصطلاح نوسازی گرچه به صورت معادلی برای توسعه به کار می‌رود، اما دارای مفهوم خاص خود می‌باشد که با مفهوم توسعه متفاوت است. نوسازی در طول دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی، پارادایم غالب در مطالعات توسعه بود. نظریه نوسازی^۲ دارای ابعاد مختلفی از جمله: نوسازی روانی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است که هر کدام خود دارای صاحب‌نظران متعددی است. یکی از اعتقادات صاحب‌نظران نظریه نوسازی این است که سنتی بودن جامعه (الگوها و ارزش‌های جامعه سنتی) منجر به عقب‌افتادگی جامعه و باز ایستادن آن از توسعه خواهد شد (ازکیا، ۱۳۸۱: ۱۲۰-۶۹). بر همین مبناست که در زمان حضور این نظریه و غالب شدن آن در دنیا، به خصوص در جهان سوم، آغاز نابودی چیزهای سنتی در جامعه بود. دانش بومی یکی از همین عناصر جامعه بود که با این دیدگاه به نابودی گرایید. بنابراین، در این مقاله با توجه به نظریه نوسازی که توسعه را در یک بُعد، منوط به از بین بردن ساخت سنتی جوامع می‌داند، بررسی در حوزه دانش بومی پیرامون اجزاء بلوط صورت می‌گیرد تا در پایان ملاحظه شود که علاوه بر آن چه در مقدمه آمد، چه عرصه‌هایی از دانش بومی در این زمینه طایفه رستم از ایل ممسنی استان فارس، وجود دارد تا بر این مبناء بتوانیم به پایداری دانش بومی (در این جا بهره‌برداری از درخت بلوط) برسیم که در این صورت تبیین سنت- مدرن نظریه نوسازی باطل خواهد شد. بنابراین آن زمان ما به این امر پی خواهیم برد که آیا دانش بومی، ضد توسعه است و یا این که در فرآیند توسعه بی‌تاثیر است و از طرفی آن که آیا این دانش می‌تواند در توسعه جامعه، جایگاهی هم داشته باشد؟

1. Modernization

2. Modernization Theory

ابزار و روش تحقیق

جامعه آماری در این تحقیق، طایفه رستم از ایل ممسنی استان فارس است.^۱ در این تحقیق، منطقه از نظر جغرافیایی با توجه به ساختارهای طایفه‌ای، مکانی، ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، به ۵ منطقه تقسیم گردید. از این تعداد ۲ ناحیه فاقد شرایط و ویژگی‌های لازم برای این تحقیق بودند و لذا ۳ منطقه انتخاب گردید. در این ۳ ناحیه ۱۰ پاره روستا و آبادی وجود دارد که از این تعداد ۲ آبادی خالی از سکنه است. بنابراین از این تعداد، ۸ آبادی و روستا دارای سکنه بوده که کل آبادی‌ها دارای شرایط و ویژگی‌های لازم برای انجام تحقیق بودند. این روستاها همه به صورت متحرک بودند و با جنگل و مرتع رابطه متقابل داشته و از دانش بومی اجزاء درخت بلوط بهره‌گرفته و در حال حاضر نیز (هرچند در سطح پایین) بهره می‌گیرند و در این باره مطلع به حساب می‌آیند. ۳ ناحیه مورد مطالعه با ویژگی‌هایی چون: استفاده از درخت بلوط بیش از سایرین، به کاربردن اصول دانش بومی، دارای دام، داشتن سابقه عشایری، سابقه استفاده از درخت بلوط، پراکندگی قومی و فرهنگی و شباهت در ساختارهای قومی و قبیله‌ای منطقه مورد مطالعه این تحقیق و یا جامعه آماری آن را تشکیل می‌دهد. نواحی سه‌گانه مورد مطالعه به عنوان نمونه تحقیق به شرح زیر است: ۱. دلی قاید شفیع ۲. بردکوه ۳. تیره سادات میریوسفی.

در مورد ویژگی‌های افراد مورد مصاحبه و نحوه انتخاب افراد مورد مصاحبه، نیز ذکر این نکته ضروری است که، پس از انتخاب مناطق، به تناسب جمعیت هر روستا (در برخی از ناحیه‌ها به دلیل کمی جمعیت خانوار و وجود تشابه فرهنگی بالا) با تعداد افراد حایز شرایط، مصاحبه گردید. تعداد افراد مورد مصاحبه قرار گرفته در کل نمونه آماری، ۱۰ نفر از ۵۰ خانوار بودند. انتخاب تعداد افراد، بر اساس اشباع پاسخ‌ها صورت گرفت. این افراد دارای شرایط و ویژگی‌های زیر بودند: آشنایی با دانش بومی و زوایا و نحوه‌های کاربرد آن در جنگل و مرتع، دارای سن بالا و مطلع از ساختار زندگی عشیره‌ای و روستایی.

روش تحقیق مورد استفاده، روش میدانی است و از تکنیک‌ها و ابزاری مشاهده مشارکتی، مشاهده آزاد و مصاحبه نیمه ساختار یافته و اسناد استفاده گردید. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری گلوله برفی یا زنجیره‌ای استفاده گردید. زیرا وضعیت پراکنش منطقه و زمان، اجازه بررسی تک تک خانوارها را برای محقق محدود می‌نمود و از طرفی محقق، نسبت به افراد حایز شرایط جهت مصاحبه اطلاعی نداشت، بنابراین؛ بهترین روش انتخاب افراد، نمونه‌گیری به روش گلوله برفی یا زنجیره‌ای مد نظر قرار

۱. شهرستان رستم به مرکزیت شهر مصیری با وسعت ۱۲۰۰۰ کیلومتر مربع، یکی از شهرستان‌های استان فارس است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰) که در غرب این استان قرار دارد. این شهرستان در غرب رشته کوه اصلی زاگرس قرار دارد. از شمال و غرب به استان کهگیلویه و بویراحمد و از شرق و جنوب به شهرستان ممسنی محدود می‌شود. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و سورنا است و دارای آب و هوای سرد و معتدل است. جمعیت این شهرستان بر اساس آمارگیری جاری ۱۳۹۰ تعداد ۶۰۰۰۰ نفر بوده است که حدود ۱۲/۴۴ در صد در شهر مصیری و بقیه در روستاها و آبادی‌ها ساکن بوده‌اند (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰).

گرفت. چرا که «این فن شامل شناسایی برخی افراد مهم یک جمعیت و مصاحبه با آنهاست، سپس محقق به پیشنهاد این افراد برای مصاحبه به سراغ افراد دیگر می‌رود. در این روش، هسته کوچک اصلی، با افزایش مرحله‌ای، رشد می‌کند و مانند گلوله برفی که با غلتاندن بر روی زمین برفی ساخته می‌شود، نمونه تحقیق نیز افزایش می‌یابد. از نمونه‌گیری گلوله برفی هنگامی می‌توان استفاده کرد که اعضای گروه هدف به نوعی در یک شبکه با یکدیگر در ارتباط بوده و دارای ویژگی‌های مشترک می‌باشند» (از کیا، ۱۳۸۲: ۲۵۵).

در این تحقیق در آن بخش که مربوط به دانش بومی و راه‌های استفاده از آن بوده، از روش‌های تجزیه و تحلیل توصیفی^۱ و در جاهایی که تغییرات و علل تضعیف یا تقویت موضوع سخن آمده است، از روش تجزیه و تحلیل علی یا تبیینی^۲ استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

معرفی درخت بلوط

هر چند در دنیا نزدیک به شش‌گونه و در ایران دویست‌گونه و واریته از بلوط شناسایی و معرفی شده است، اما به طور کلی در کشور می‌توان بلوط را به سه دسته کلی تقسیم نمود که عبارتند از: بلند مازو (دار مازو)، شاه بلوط و بلوط ایرانی.

بلند مازو: این درخت در جنگل‌ها به شکل گروهی است و تا ۱۰۰۰ متر از سطح دریا می‌روید. درختی است بزرگ که ارتفاع آن به ۴۰ متر و قطر آن به ۳ متر می‌رسد (ثابتی: ۱۱۳). «میوه درخت بلند مازو درشت و بیضوی و به شکل کشیده است و در داخل پیاله‌ای سخت و استخوانی قرار گرفته است» (همان: ۱۱۴).

شاه بلوط: درختی است با ریشه‌ای عمودی و عمیق و شاخه‌ای بلند و برگ‌های پهن و در حاشیه دندانه‌دار و دارای گوشوارک است. گل‌ها تک جنسی بوده و در گل آذین دم‌گربه‌ای مجتمع می‌شوند ... شاه بلوط را به چهار دسته تقسیم کرده‌اند که عبارتند از: شاه بلوط آمریکایی، شاه بلوط چینی، شاه بلوط شیرین یا اروپایی و شاه بلوط ژاپنی (یوسفی، ۱۳۸۳).

بلوط ایرانی: این درخت معمولاً به طور خودرو و طبیعی در جنگل‌های معتدله کوهستانی تحت تاثیر آب و هوای مدیترانه‌ای می‌روید. برگ و شاخه‌های کرک‌دار دارد و این برگ‌ها خاکستری متمایل به سبز است. بلوط ایرانی یک پایه دارای گل‌های نر و ماده که از هم جدا هستند و بر روی یک درخت قرار دارند و با ارتفاع بین ۳-۴ متر بارور شده و میوه می‌دهد. عمری طولانی داشته و سازمان خواروبار جهانی عمر

1- Descriptive Analysis

2- Causal Analysis

آن‌ها را بین ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ سال بر آورد کرده است. بلوط حاضر در این تحقیق همین نوع از بلوط است. این بلوط در ایران در منطقه زاگرس می‌روید.

میوه بلوط ایرانی از دو جزء کپسول و پیاله تشکیل شده است و کپسول نیز دارای سه قسمت است. پوسته خارجی که دور کپسول را فرا گرفته است و حدود ۷٪ وزن میوه را به خود اختصاص می‌دهد. جفت (تانن) پوسته نازکی است که به دور مغز پیچیده است (دومین پوست دانه). در منطقه مورد مطالعه ۳ درصد میوه خشک را شامل می‌شود. مغز بلوط آخرین قشر میوه بلوط است. مغز ابتدا نرم بوده که به مرور زمان پس از گردآوری به تدریج با تبخیر آب درون آن خشک می‌گردد. پس از خشک شدن از وزن مغز کاسته می‌شود زیرا ۴۰ درصد آن را آب و املاح تشکیل می‌دهد.

پراکنندگی جغرافیایی

درختان بلوط از نظر شرایط رشد تابع شرایط خاص آب و هوایی هستند. آب و هوای معتدل شمالی و آب و هوای کوهستانی معتدل جهت رشد این گیاه مناسب است. از طرف دیگر این درختان در ارتفاع ۱۰۰۰ تا ۱۲۰۰ متر از سطح دریا می‌رویند، از این رو باید رویشگاه این گیاه را در جاهایی از جهان که دارای چنین شرایطی است، جستجو کرد. از این رو درخت بلوط در نقاطی از قاره‌های آسیا، اروپا و آمریکا که دارای شرایط فوق باشند می‌روید.

در ایران بلوط بلند مازو و شاه بلوط در استان‌های شمالی کشور می‌رویند و بلوط ایرانی نیز در منطقه زاگرس (در غرب ایران) از سردشت، کردستان، کرمانشاه، ایلام، قسمتی از خوزستان، لرستان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد تا فارس (منطقه رویشی زاگرس) نزدیک به سه میلیون هکتار، هم‌چنین بخش عظیمی از استان آذربایجان شرقی گونه‌های مختلفی از درختان بلوط به وفور دیده می‌شود.

بلوط در دانش بومی منطقه مورد مطالعه

قبل از پرداختن به موارد استفاده از اجزاء درخت بلوط در دانش بومی مردم منطقه مورد مطالعه، به طور خلاصه به مراحل جمع‌آوری میوه، و آماده‌سازی آن طی فرآیند مختلف اشاره می‌شود. برداشت (گردآوری میوه بلوط): زمان مناسب برای گردآوری میوه از درخت در منطقه مورد مطالعه اواخر مهر و اوایل آبان ماه است. میوه درخت با تکان دادن و گاه با زدن چوب بر شاخه‌ها به زیر درخت می‌ریزد. سپس در ظرف‌های مخصوص ریخته و توسط دام‌ها به خانه حمل می‌شود. پوست کندن بلوط: عملیات پوست‌گیری بلافاصله بعد از آوردن میوه به خانه شروع می‌گردد. اغلب این کار در شب و توسط زنان صورت می‌گیرد. مردم اغلب در روزها مشغول کارند و از این رو شب‌ها

اقدام به پوست‌گیری بلوط می‌نمایند. وسیله پوست‌گیری میوه بلوط در این منطقه «زنجک» نام دارد که از یک تیغه آهنی کمانه‌ای و یک دسته چوبی تشکیل می‌گردد.

خشک کردن بلوط: پس از پوست‌گیری میوه‌های بلوط، میوه‌های پوست‌گیری شده بر روی یک پارچه، زیلو یا نی‌چیت ریخته شده و در زیر نور مستقیم خورشید قرار داده می‌شود تا آب و املاح درون میوه تبخیر گردد. حدود سه روز طول می‌کشد تا میوه‌ها خشک گردیده و پوسته نازک از آن جدا گردد. در طول روزها هر از مدتی بلوط‌ها با دست به هم زده می‌شود تا نور به همه جای قسمت‌های میوه‌ها برسد. جداسازی جفت از مغز: تانن یا جفت به صورت ورقه‌ای نازک به دور میوه قرار دارد که پس از تابش نور و خشک شدن میوه از آن جدا می‌گردد. برای این کار با دست میوه‌ها به هم زده می‌شود تا عمل جداسازی صورت گیرد.

موارد استفاده مشتقات بلوط

استفاده غذایی

از قدیم‌الایام از میوه بلوط در منطقه مورد مطالعه هم برای خود و هم برای دام‌ها استفاده می‌شده است. در ادامه در این قسمت به نحوه استفاده از بلوط در تغذیه انسان و دام پرداخته می‌شود. غذای انسان: در دانش بومی مردم استفاده غذایی به شکل‌های مختلف بوده است. شکل‌هایی چون: نان بلوط، شیره بلوط، کباب بلوط و بلوط آب‌پز که غالب استفاده به صورت نان بوده است. تهیه نان بلوط: نان بلوط طی فرآیندی تهیه می‌گردد. ابتدا آرد بلوط آماده می‌شود. میوه خشک شده با آسیاب سنگی دستی توسط زنان خرد می‌شد البته به صورتی که کاملاً آرد نشود. در منطقه مورد مطالعه بدان «جفکه»^۱ می‌گویند. پس از آن که میوه خرد شد، مرحله خمیر آغاز می‌شود. مقداری آب گرم بر روی آرد به دست آمده ریخته می‌شود تا خیس بخورد. سپس آن را به هم می‌زنند و برای خواب آماده می‌کنند. خواباندن کلگ به این صورت است که خمیر آماده شده را در ظرف بافته شده‌ای از ساقه‌های بادام به نام «گیره»^۲ می‌ریزند. سپس آن را با پتو، لحاف یا وسایل مشابه می‌پوشانند تا به خوبی گرم شود. این امر به خاطر گرم شدن آرد و بیرون زدن شیره تلخ درون آن است. هنگام گذاشتن در ظرف و پوشاندن آن، زنان به گویش محلی می‌خوانند «دو شو و تو، شو سه شوه میرمله او». یعنی دو شب در حالت تب (عرق کردن) و شب سوم آماده برای شنا کردن که اعتقاد بر این است اگر این شعر خوانده نشود، محصول درستی به دست نخواهد آمد.

پس از دو شبانه روز آن را از زیر وسایل بیرون آورده و برای مرحله آب‌کشی آماده می‌کنند. گیره را در مسیر آب قرار می‌دهند به صورتی که آب مانند آبشار از بالا بر روی آن ریخته و از زیر آن بیرون برود.

^۱- Jafka

^۲- Girra

گیره دارای منفذهایی است که به راحتی آب را از خود رد می‌کند. در این عمل شیره‌های تلخ که بیرون آمده‌اند با آب بیرون برده می‌شوند و این پالایش موجب شیرینی خمیر می‌گردد. پس از این مرحله خمیر آماده شده مجدداً با آسیاب سنگی آسیاب می‌گردد تا دانه‌های میوه خرد شده و به صورت خمیر در آیند. اصطلاحاً می‌گویند گلگ ساییده شده. در این مرحله خمیر برای تهیه نان آماده می‌شود. نان بلوط به دو صورت نان خالص و مخلوط با آرد گندم تهیه می‌شود.

نان بلوط خالص: اگر خمیر بلوط را بدون مخلوط کردن با آرد دیگری به نان تبدیل کنند، نان به دست آمده، نان بلوط خالص است. خمیر بلوط به سختی پهن می‌گردد و از سویی نیز به دلیل قابض بودن کمتر مورد استفاده قرار می‌گرفت، با این حال برخی از مردم به دلیل این که از وضعیت اقتصادی پایینی برخوردار بودند، از این نان استفاده می‌کردند.

نان بلوط به صورت مخلوط: این نان، نانی است که از خمیر تشکیل شده از آرد بلوط و آرد دیگری چون گندم و یا جو درست شده است. از نظر اجتماعی این نوع نان در بین خانواده‌ها دارای نقش بوده است. هرچه وضعیت اجتماعی و منزلت افراد بالاتر بوده نانشان سفیدتر بوده است. یعنی آرد دیگری غیر از بلوط در آن از درصد بیشتری برخوردار بوده است. معمولاً ۲۵ درصد آرد بلوط و ۷۵ درصد را آرد دیگری تشکیل می‌داده است، با این حال در برخی موارد به صورت ۵۰ درصد هم گزارش شده است. خوراک دام: از دانه‌ای بلوط پس از خشک شدن، با همراه کردن آب گرم و نرم کردن دانه‌ها، به صورت جدا و هم‌چنین به همراه کاه و سایر علف‌های دیگر برای تغذیه دام‌ها استفاده می‌شده است.

استفاده از چوب درخت بلوط

در گذشته در منطقه مورد مطالعه از چوب درخت بلوط استفاده‌های متعددی می‌شده است. از این موارد می‌توان به وسایل کشاورزی و زرع مانند گاوآهن چوبی، یوغ برای بستن گاوهای نر در هنگام کشت و سایر ابزارهای مربوطه و وسایل حمل و نقل مانند: کجاوه سنتی، و نیز خانه‌سازی به خصوص ستون‌ها و تیرک دسته کلنگ، چماق، قنطاق تفنگ و غیره اشاره نمود.

شیوه دامداری استفاده از چوب این درخت را در کنار دیگر درختان جزء ملزومات زندگی مردم منطقه مورد مطالعه قرار داده بود، هرچند در حال حاضر با تغییر سبک زندگی استفاده از چوب این درخت در دانش بومی مردم محدود شده است.

استفاده دارویی از اجزاء بلوط

در منطقه مورد مطالعه یکی از کاربردهای اجزاء درخت بلوط، استفاده از آن در امر دارو و درمان بوده است. در ادامه به صورت مختصر موارد استفاده از محصولات این درخت در موارد دارو و درمان خواهد آمد:

اسهال: برای مداوای اسهال از نان بلوط و گاهی از آرد آن استفاده می‌شده است. در صورتی که اسهال خونی و یا شدید بود، نان بلوط را با ماست و یا دوغ مصرف می‌کردند. گاهی این نان را با عسل برای بند آمدن اسهال استفاده می‌کردند.

سوختگی: برای مداوای سوختگی مردم منطقه مورد مطالعه از پودر برگ خشک بند شده بلوط استفاده می‌کنند. آنان این پودر را بر محل سوختگی می‌ریزند که این امر موجب درمان سوختگی می‌شده است.

دردهای معده‌ای: یکی از کاربردهای دیگر میوه بلوط در امر درمان، کاربرد آن در مداوای زخم معده و اثنی‌عشر بوده است. اگر به مدت دو هفته هر روز یک بار جفت را بعد از شام و قبل از صبحانه به همراه گل انار مصرف کنند، موجب از بین رفتن التهاب معده و مداوای زخم اثنی‌عشر می‌گردد. همچنین از خاکستر چوب بلوط برای ترش کردن استفاده می‌شده است. گاهی نیز از جفت پخته برای مداوای معده استفاده می‌گردیده است که البته این مورد اخیر بسیار تلخ است.

آنژین و گلو درد: در منطقه مورد مطالعه جهت رفع گلو درد، پودر سرشاخه‌های تازه بلوط را جوشانده و سپس غرغره می‌کنند. در دانش بومی مردم ۵۰ تا ۶۰ گرم پوست ساقه‌های بلوط خشک شده که به صورت پودر در آمده باشد را در یک لیتر آب می‌جوشانند، سپس می‌گذارند خنک شود و از آن روزی سه یا چهار بار با غرغره می‌کنند. این دارو برای رفع آنژین و گلو درد بسیار مفید است.

آلرژی و درد مفاصل: جوشانده پوست بلوط جهت حساسیت و درد مفاصل پا مفید است، از این رو بایستی پا را در آب جوشانده پوست درخت بلوط گذاشت و مدتی نگه داشت تا آب سرد شود.

بهداشت پوست: در دانش بومی مردم، از پودر صاف شده جفت جهت نرم کردن پوست لطافت آن و نیز درمان سوختگی پوست استفاده می‌گردد، به همین لحاظ کودکانی که ران پایشان به خاطر تماس با ادرار زخم می‌شود با ریختن پودر جفت، جاهای زخم شده آن را مداوا می‌کنند.

خاصیت ضد عفونی: از جفت پخته شده جهت ضد عفونی نمودن معده و رحم حیوانات استفاده می‌شد. به این صورت که اگر حیوانی بر اثر مسمومیت شکمش باد می‌کرد، جفت پخته به آن می‌خوراندند. بزها و گوسفندانی که پس از زایمان رحمشان عفونت می‌نمود جفت پخته شده سرد شده را از پایین به آنها تنقیه کرده و برای مدتی سرشان را پایین نگه داشته تا آب جفت در شکمشان مانده و عفونت را از بین ببرد.

خونریزی‌ها: جوشانده پوست بلوط همراه با زاج سفید به صورت محلول شستشو برای جلوگیری از خونریزی بینی بکار می‌رود. همچنین در دانش بومی منطقه مورد مطالعه از زغال بلوط جهت بند آمدن خون استفاده می‌نمایند. همچنین جوشانده پوست بلوط برای جلوگیری از خونریزی لثه کاربرد دارد.

سرفه: در دانش بومی مردم منطقه مورد مطالعه، برای درمان حمله‌های متناوب سرفه‌های تشنجی و تحریک‌پذیر اندام‌های تنفسی از برگ خشک شده بلوط استفاده می‌کنند. ۳۰ گرم از برگ خشک شده و

پودر شده بلوط را در حدود نیم لیتر آب جوش حل می‌کنند و روزی سه یا چهار بار و در هر نوبت به اندازه یک قاشق غذاخوری به بیمار می‌خورانند.

دردهای زنان: خانم‌هایی که دچار عارضه ترشحات سفید شده‌اند اگر ۵۰ تا ۶۰ گرم پوست شاخه‌های جوان بلوط خشک شده و به صورت پودر درآمده را در یک لیتر آب سرد بریزند و ظرف آن را روی آتش ملایمی ۱۲ دقیقه بجوشانند و بعد آنرا بگذارند تا سرد شود و هر روز دوبار صبح و شب به وسیله انژکسیون گرم آن خود را شستشو دهند، جلوی ترشحات سفید را گرفته و به کلی درمان خواهند شد. هم‌چنین دو عدد بلوط را خوب می‌سایند و با روغن و تخم پنبه مخلوط، خمیر نموده از آن شیاف‌هایی کوچک درست کرده و موقع خواب یک عدد از شیاف‌ها را در موضع قرار می‌دهند.

استفاده از بلوط در چرم‌سازی و دباغی

از تانن موجود در بلوط در امر دباغی و چرم‌سازی در دانش بومی منطقه مورد مطالعه استفاده می‌شود. در این رابطه ساخت مشک آب و دوغ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. زنان منطقه پوست گوسفند و بز را به مدت یک هفته در جفت (تانن) پخته قرار می‌دادند و سپس آن را بیرون آورده و طی مراحل از جمله پاک کردن گوشت‌های اضافی، چاقوکشی پوست، جرّ دادن آن و غیره، پوست را دباغی می‌کردند.

استفاده از بلوط در رنگریزی

دانش بومی منطقه مورد مطالعه در امر رنگ کردن به خصوص رنگ نمودن نخ‌ها برای دست بافته‌ها، غنی است. آنان از گیاهان متعدد دارای رنگ که بومیان آن گیاهان را به خوبی می‌شناختند برای رنگ کردن استفاده می‌کردند. از این گیاهان می‌توان به گردو، خویش، بلوط نام برد. بلوط دارای رنگ‌های متنوعی در تانن خود است که در رنگ کردن، تثبیت رنگ‌ها و هم‌چنین رنگ‌های مخلوط از این گیاه استفاده می‌شده است.

استفاده زیست محیطی

بلوط از درختان پهن‌برگ جنگلی است که در سه زمینه از آن استفاده می‌شود: منبع تولید اکسیژن: مهم‌ترین فایده درختان برای موجودات زنده تولید اکسیژن است. درختان گاز کربنیک را گرفته و در عوض اکسیژن پس می‌دهند و این عمل طی جریانی به نام فتوسنتز صورت می‌گیرد. مردم به عمل بازده اکسیژن و دفع گاز کربنیک درختان آگاهی دارند از این رو شب‌ها در زیر درخت سبز نمی‌خوابند و اعتقاد دارند که در حمله از ما «بهتران» دچار خفگی شده و یا لب‌هایشان فلج شده است.

حفظ خاک: درختان علاوه بر تولید انرژی از نظر محافظت از خاک نیز درخور توجه می‌باشند. درختان بلوط از نظر ریشه به طوری هستند که بهتر از دیگر درختان میتوانند در حفظ خاک موثر باشند. ریشه درختان بلوط زنجیروار و کنگره کنگره است و این کنگره‌ها همچون تور ماهی‌گیری به هم وصل بوده و تا فاصله زیادی خاک را در بغل می‌گیرند و با این عمل مانع از فرسایش خاک می‌گردند. همچنین درختان بلوط پهن و درهم هستند و این شکل و شمایل آن‌ها جلوی باران را سد نموده و مانع از ریزش مستقیم باران بر خاک می‌گردند و از طرفی تنه درختان جلوی سیلاب‌ها را گرفته و مانع از شستن خاک می‌گردد.

منبع تولید آب: چنان‌که بیان گردید، درختان بلوط با داشتن ریشه‌ای مخصوص به خود خاک را به هم فشرده که این امر ضمن جلوگیری از فرسایش خاک باعث می‌گردد که خاک آب بسیار زیادی را درخود ذخیره نماید. مقدار آب ذخیره شد در خاک به وسیله درخت بلوط بین ۵۰۰ تا ۲۰۰۰ لیتر است. از این رو درختان بلوط از نظر منبع آب‌های زیر زمینی و آب چشمه‌ها بسیار حائز اهمیت می‌باشند. مردم منطقه دارای بلوط، به خوبی از آثار زیست محیطی درختان بلوط در تلطیف هوا و خنک کردن آن آگاهی دارند. از قدیم این درختان نزد مردم محترم بودند. اما به تدریج که عشایر تخته قاپو شدند و با یک جانشین شدن مردم شیوه زندگی آنان از کوچ‌نشینی و اقتصاد مبتنی بر دامداری به یک جانشینی و اقتصاد مبتنی بر کشاورزی تغییر یافت.

جمع‌بندی

از جمله برنامه‌هایی که از بالا بر روستاها تحمیل شد و اجرای این برنامه (هرچند ناقص) ساخت منطقه را به هم ریخت و موجب تغییر در ساختارهای آن گردید، تباین سنت و مدرنیته بود که توسط شاگردان پارسنز و به تبعیت از متغیرهای الگویی او (به عنوان بخشی از تبارشناسی نوسازی) صورت گرفت. از این رو با لحاظ دو انگاری‌های متعدد از جمله «سنت- مدرن»^۱ نوسازی^۲ در این دیدگاه به وضوح دیده می‌شود. از منظر «سنت- مدرن» هرچه سنتی است، با جریان نوسازی و رشد جامعه متباین و مغایر است و لذا برای پیشرفت جامعه باید عناصر سنتی را از جامعه روستایی زدود و عناصر مدرن را جایگزین آن کرد. از همین روست که در فرآیند اجرای این برنامه ما شاهد رها شدن دانش بومی و به مرور زمان ضعف و گاه تخریب آن می‌شویم.

در این پژوهش، یافته‌ها نشان می‌دهد که دانش بومی بلوط در منطقه مورد مطالعه، از غنای کافی برای امرار معاش زندگی بومیان در قبل از اصلاحات ارضی برخوردار بوده است و از طرفی مردم با این

¹. Modern-Tradition

². Modernization

دانش آشنایی کامل داشته و همین امر نیز موجب گردیده بود که بهره‌برداری از پایداری برخوردار باشد. هم‌چنین این دانش نه تنها با توسعه و پیشرفت جامعه مابینتی نداشته، بلکه یافته‌های تحقیق حاکی از آن بود که از پایداری برخوردار بوده و می‌تواند همگام با توسعه به پیش برود.

بنابراین باید توجه داشت، بلوط درخت تنومندی است که با عمری قریب به ۲۰ قرن در زمینه‌های متعددی چون: تامین نیازهای خوراکی انسان و دام، تامین نیازهای دارویی، صنعت چوب، صنایع رنگرزی و چرم‌سازی و ... در دانش بومی مردم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. هر چند امروزه جریان نوسازی با تغییر در شیوه زیست مردم، استفاده از آن را به ورطه فراموشی سپرده است، با این حال احیاء مجدد استفاده از آن در منطقه مورد مطالعه و مناطق دارای شرایط مشابه می‌تواند در توسعه روستایی و عشایری دارای نقش شایانی باشد.

با احیاء مجدد استفاده از بلوط (البته با ادغام دانش بومی و نوین پیرامون بلوط) می‌توان در امر اشتغال مردم بومی، جلوگیری از تخریب منابع طبیعی، حفظ خاک و غیره جایگاه ویژه‌ای برای این گیاه در توسعه منطقه پیدا کرد.

منابع

- احمدی، ف. (۱۳۷۴). بررسی عوامل بیماری‌زای ملخ بال کوتاه ایرانی در استان کهگیلویه و بویراحمد. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران.
- ازکیا، م. (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی توسعه. تهران: موسسه نشر کلمه. چاپ چهارم.
- ازکیا، م. (۱۳۸۲). روش‌های کاربردی تحقیق. تهران: انتشارات کیهان.
- اشرفی‌پور، ر. (۱۳۷۴). بررسی و تعیین مناسب‌ترین ابعاد شبکه آماربرداری و سطح قطعه نمونه دزر جنگل‌های بلوط ممرزستان (منطقه لوه). پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- اشرفی، ج. (۱۳۷۷). دانش بومی و برنامه‌ریزی توسعه. مجله جنگل و مرتع. شماره ۴۰، سازمان جنگل‌های مراتع و آبخیزداری کشور، پاییز.
- امان‌الهی بهاروند، س. (۱۳۶۷). کوچ نشینی در ایران، پژوهشی درباره عشایر و ایلات. تهران: انتشارات آگاه. چاپ دوم.
- پاپزن، ع. (۱۳۸۲). طراحی مدل تلفیقی دانش بومی و رسمی به منظور دست‌یابی به رهیافتی رسانه‌ای. مشارکتی در استان کرمانشاه، پایان‌نامه دوره دکتری، دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران.
- پورعسکری، ع. (۱۳۷۴). تعیین بهترین تراکم کشت بذر گونه‌های افرا (پلت) و بلوط (بلند مازو). پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- ترکمن، ج. (۱۳۷۴). آنالیز مواد استخراجی پوست پنج‌گونه از درختان پهن برگ ایرانی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- توکل، م. (۱۳۵۷). کاربرد عکس‌های هوایی به منظور بررسی‌های کمی در جنگل‌های غرب ایران (منطقه نوزبان). پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران.
- ثابتی، ح. (۱۳۴۶). جنگل‌های ایران، تهران. تهران: انتشارات کتابخانه ابن‌سینا.
- چمبرز، ر. (۱۳۷۶). توسعه روستایی، اولویت بخشی به فقرا (حمایت از اقشار آسیب‌پذیر). ترجمه: م، ازکیا. انتشارات دانشگاه تهران.

- حجگزار، ا. (۱۳۷۷). **تاثیر باکتری Berliner بر روی جوانه خوار بلوط Linne و مقایسه آن با سموم شیمیایی**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- دردایی، ع. (۱۳۷۹). **بررسی تاثیر Lepion..... و Dimilin..... بر رویلاروهای دم قهوه‌ای بلوط Lymantridae و Lep (L.) در شرایط گلخانه‌ای**. پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه ارومیه دانشکده کشاورزی.
- درگاهی، د. (۱۳۶۰). **بررسی خصوصیات مرفولوژیک و جنگل‌شناسی بلوط در ارتفاعات مختلف (جنگل‌های منطقه گرگان)**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران.
- دهقان منشادی، ح. (۱۳۷۲). **مطالعات و بررسی امکان افزایش عمر مفید تراورس‌های راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- رزاقی، م. (۱۳۷۸). **طراحی تلفیقی دانش بومی و نوین در تهیه الگوی ترویج کشت بنه (در منطقه رویشی زاگرس)**. پایان‌نامه دوره دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- رضوی، س. (۱۳۸۴). **دانش بومی کشاورزی و منابع طبیعی و تلفیق آن با دانش نوین. مجله جهاد. سال بیست و پنجم، شماره‌ی ۲۶۹**.
- زارع، ح؛ و دیگری. (۱۳۸۱). **نگرش به دانش بومی. مجله جهاد. سال نوزدهم، شماره‌ی ۲۳۱-۲۳۰**.
- شاه‌حسینی، ع. (۱۳۸۴). **آیین چوپانی. فصلنامه عشایری ذخائر انقلاب- سازمان امور عشایر ایران. شماره‌ی ۴۶-۴۵**.
- شریف‌زاده؛ و همکاران. (۱۳۸۲). **ساخت‌دهی چارچوبی برای ارتقای کاربری و توسعه نظام‌های دانش بومی در توسعه پایدار. مجله جهاد. سال بیست و سوم، شماره‌ی ۲۶۱-۲۶۰**.
- عرفانیان، غ. (۱۳۷۳). **بررسی امکان تکثیر رویش (قلمه) سه‌گونه درختان جنگلی افرا پلت- نمدار- بلوط بلند مازوی جنگل‌های زرین‌علی‌آباد کتول**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- عمادی، م؛ و دیگری. (۱۳۷۸). **دانش بومی و توسعه پایدار روستاها، دیدگاهی دیرین در پهنه‌ای نوین**. روستا و توسعه. شماره‌ی ۳۳.
- غفاری، ت. (۱۳۷۰). **مراجع پشتوانه اقتصادی. فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب. شماره‌ی ۱۴، ناشر: سازمان امور عشایر کشور. فرهادی، م. (۱۳۷۳). فرهنگ یاریگری در ایران. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. جلد اول.**
- فرهادی، م. (۱۳۷۹). **مال، تعاونی سنتی عشایر ایران. فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب. دوره جدید، شماره‌ی ۴-۳**.
- فرهادی، م. (۱۳۸۶). **واره «درآمدی به مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تعاون»**. تهران: شرکت سهامی انتشارات. چاپ دوم.
- فلاح، ا. (۱۳۷۴). **مقایسه نمونه‌برداری با قطعات نمونه دارای مساحت ثابت و قطعات نمونه دارای مساحت تغییر (ولاسکوب) در جنگل‌های بلوط شمال (لوه گرگان)**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- کریمی، س. (۱۳۸۲). **دانش بومی در فرآیند توسعه. مجله جهاد. شماره‌ی ۲۶۲-۲۶۱**.
- کیارستمی، خ. (۱۳۷۰). **تان‌ها در کشت بافت و گیاه بلوط**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران دانشکده علوم.
- متوسلیان، م. (۱۳۵۷). **اندازه‌گیری مواد مغز دانه بلوط و بررسی ارزش غذایی و دارویی آن**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه علوم پزشکی تهران.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). **سرشماری عمومی نفوس و مسکن**.
- موسوی، ر. (۱۳۷۷). **بررسی و تعیین قطر و سن بهره‌برداری اقتصادی بلوط (بلند مازو) طرح جنگل‌داری لوه**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- مهاجر، ا. (۱۳۷۷). **بررسی وضعیت حیات طبیعی بلوط بلند مازو در طرح جنگل‌داری لوه**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

- میرزایی، ج. (۱۳۷۴). **تاج پوششی جنگل بر زیر اشکوب مرتعی در جنگل‌های بلوط غرب (کرمانشاه)**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- نصرتی، ب. (۱۳۷۷). **بررسی مقایسه‌ای کامبیوم بخش سالم با بخش سرطان بلند مازو**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- وٹوقی، م. (۱۳۸۶). **جامعه‌شناسی روستایی**. تهران: انتشارات کیهان. چاپ دوازدهم.
- یوسفی، ج. (۱۳۸۳). **دانش بومی استفاده از بلوط در شهرستان ممسنی**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد در رشته توسعه روستایی، زیر نظر مصطفی ازکیا، دانشگاه تهران.
- یوسفی، ج. (۱۳۹۰). **دانش بومی با تاکید بر جامعه روستایی ایران**. تهران: انتشارات راه سبحان با همکاری سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور.
- یوسفی، ج. (۱۳۹۲). **دانش بومی «مجموعه مقالات»**. تهران: انتشارات کتاب اول.
- یوسفی، م. (۱۳۷۸). **بررسی اثر تعرضات انسان و دام بر ساختار جنگل‌های بلوط یاسوج (منطقه پاتاوه)**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.

- Agrawal, A. (1995). **Dismantling the Drivide Between Indigenous and scientific knowledge**. Development and change. Vol. 26. No, 3.
- Claxton, M. (2010). **Indigenous Knowledge and Sustainable Development**. istingushed Lecture, The Cropper FoundUWI, St Aud Tobago gustine, Trinidad anSeptember 1.
- Evelyn, M. (1995). **Framework for Enhancing the Use of Indigenous Knowledge**. IK Monitor 3(2).
- Gegeo, W. (1998). **The Contemporary Pacific**. Vol. 10, Number 2, Fall 1998. P.p: 289–315.
- Grenier, L. (1998). **Working with Indigenous Knowledge**. A Guide for Researchers International Development and Research Centre, Ottawa, Canada.
- Lionberger, H.F. & Gwin, P.H. (1991). **Technology Transfer: From Researchers. To Users: A Textbook of Successful Research Extension Strategies Used to Develop Agriculture**. Columbia, MO: University of Missouri, University Extension.
- marie.batiste@usask.ca.
- Vazquez, J. (2011). **The role of indigenous knowledge and innovation in creating food sovereignty in the Oneida Nation of Wisconsin**.
- Warren D, M. & Krishman, K. (1988). **Indigenous Knuowledge for Sustainable Agriculture and Rural Development**. IIED, November.
- Wole, Olatokun M. & Ayanbode. (2008). **Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Case from the Health Sector in Kerala, India**, Indian Journal of Traditional Knowledge .Vol. 8(2). April 2009.